

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

(อพ.สธ.)

การดำเนินงาน อพ.สธ. ปี 2558

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) เป็นโครงการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสืบสานพระราชปณิธาน และพระราชภารกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงอนุรักษ์ต้นยางนา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 ทรงเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ทรงดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ ในปี พ.ศ. 2535 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชดำริกับนายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวัง ให้ดำเนินการอนุรักษ์พืชพรรณของประเทศและดำเนินการเป็นธนาคารพืชพรรณ ได้ดำเนินการ อพ.สธ. และจัดสร้างธนาคารพืชพรรณขึ้นในพื้นที่โครงการส่วนพระองค์ฯ สวนจิตรลดา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา

ปัจจุบัน อพ.สธ. มีการดำเนินงานใน 8 กิจกรรม โดยแบ่งตามกรอบการดำเนินงาน 3 กรอบได้แก่ **กรอบการเรียนรู้ทรัพยากร** (กิจกรรมที่ 1 กิจกรรมปกปักพันธุกรรมพืช, กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมสำรวจเก็บรวบรวมพันธุกรรมพืช และกิจกรรมที่ 3 กิจกรรมปลูกรักษาพันธุกรรมพืช), **กรอบการใช้ประโยชน์** (กิจกรรมที่ 4 กิจกรรมอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พันธุกรรมพืช, กิจกรรมที่ 5 กิจกรรมศูนย์ข้อมูลพันธุกรรมพืช และกิจกรรมที่ 6 กิจกรรมวางแผนพัฒนาพันธุ์พืช) **กรอบการสร้างจิตสำนึก** (กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช และกิจกรรมที่ 8 กิจกรรมพิเศษสนับสนุนการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช) ได้ดำเนินงานเข้าสู่แผนแม่บทระยะ 5 ปีที่ห้า (ตุลาคม 2554 - กันยายน 2559) เป็นปีที่สี่ในสิบประมาณ 2558 ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2557 - กันยายน 2558

จากสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศ (climate change) ที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้ความสำคัญ นั้นเป็นสิ่งยืนยันของพระราชดำริที่สอดคล้องกับสถานการณ์โลก ก่อนที่ทั่วโลกจะเริ่มจะตื่นตัวอันผลสืบเนื่องมาจากการไม่รักษาทรัพยากรธรรมชาติ นั่นคือความหลากหลายทางชีวภาพที่ทั่วโลก ณ ปัจจุบันนี้ล้วนตระหนักถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยิ่งย่น นอกจากกฎหมายภายในของแต่ละประเทศที่เข้ามามีส่วนบังคับใช้ ยังมีกฎหมายและอนุสัญญาระหว่างประเทศ ซึ่งเกี่ยวข้องในเรื่องทรัพยากรชีวภาพต่างๆ โดยเฉพาะอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ CBD (Convention on Biological Diversity) ซึ่งประเทศไทยได้มอบสัตยาบันสาร เพื่อเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2546 มีผลให้

อนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้กับประเทศไทยในฐานะภาคีลำดับที่ 188 เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2547 โดยเนื้อหาของอนุสัญญาฯ คือ อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ และ แบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรทางชีวภาพอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม ดังนั้นประเทศไทยในฐานะที่เป็นภาคีจึงต้องจัดทำนโยบาย มาตรการ และแผนการดำเนินงานขึ้นเอง ณ ขณะนี้ประเทศไทยกำลังดำเนินการอยู่โดยเร่งด่วนในทุก ๆ ด้าน

การที่ประเทศไทยกำลังพิจารณาการให้สัตยาบันเข้าเป็นภาคีในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ค.ศ.2001 (2544) (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture 2001, ITPGR) ซึ่งเกี่ยวข้องกับทรัพยากรของประเทศ มีสาระสำคัญคือ ทรัพยากรพืชอาหารและการเกษตร 64 รายการ (items) จำนวน 79 สกุล (genus) ประมาณ 3,300 ชนิด (species) ที่แนบท้ายสนธิสัญญาฯ ซึ่งเป็นของหน่วยงานภาครัฐจะตกเป็นของพหุภาคี ซึ่งรวมไปถึงข้อมูลต่างๆ ที่อยู่ในหน่วยงานของรัฐ ด้วยเหตุนี้เราอาจสูญเสียทรัพยากรของประเทศ เนื่องจากเมื่อต่างชาติได้นำไปศึกษาวิจัยและพัฒนา แล้วนำไปจดสิทธิบัตรเป็นพืชพันธุ์ใหม่ อาจส่งผลให้ประเทศไทยไม่ได้เป็นเจ้าของสิทธิในการใช้ทรัพยากรนั้นๆ เนื่องจากอาจถูกจดสิทธิบัตรโดยต่างชาติไปแล้ว จึงเป็นอันตรายอย่างยิ่งในเรื่องของการสูญเสียความรู้ และภูมิปัญญาพื้นบ้านให้กับต่างประเทศ โดยที่ประเทศไทยยังไม่มีความพร้อมของมาตรการเพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน การเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

จะเห็นได้ว่าการเป็นเจ้าของทรัพยากร แต่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ จึงเป็นอันตรายอย่างยิ่งในอนาคต การนี้ อพ.สธ. ได้เสนอกับคณะผู้วิจัยการศึกษาผลกระทบสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่มีกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือให้ประเทศไทยมี 3 สถานะคือ ภาคีรัฐ, ภาคีเอกชน และ ส่วนพระองค์ โดยที่อพ.สธ. และหน่วยงานที่เข้าร่วมสนองพระราชดำริ จัดเป็นหน่วยงานส่วนพระองค์ ดังนั้นหากต่างประเทศจะนำข้อมูลหรือพันธุกรรมใดๆไปใช้ ต้องขอพระราชทานข้อมูลหรือพันธุกรรมนั้น ๆ ก่อน และขึ้นอยู่กับพระราชวินิจฉัย

และเมื่อเดือนตุลาคม 2553 จาก CBD ทำให้เกิด “พิธีสารนาโงยา” ว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม” เป็นพิธีสารภายใต้สนธิสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพได้รับการรับรองจากภาคี CBD ในการประชุมสมัชชาภาคี CBD สมัยที่ 10 สืบเนื่องจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 คือการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรทางชีวภาพอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม

พิธีสารนาโงยาได้รับการพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าประเทศมีสิทธิอธิปไตยในทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในขอบเขตอำนาจของตน ดังนั้นการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมในประเทศใด

จะต้องได้รับอนุญาตตามกฎหมายภายในประเทศนั้นๆ เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าถึงทรัพยากรในประเทศนั้น ๆ แล้ว จะต้องมีการเจรจาต่อรองเพื่อทำข้อตกลงในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ร่วมกัน โดยผลประโยชน์ที่แบ่งปันเป็นได้ทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินเช่น ค่าธรรมเนียม ค่าสิทธิเงินทุนการวิจัย และผลประโยชน์ที่ไม่เป็นตัวเงิน เช่นการทำวิจัยร่วม การถ่ายทอดเทคโนโลยี และการเป็นเจ้าของร่วมในสิทธิบัตร พิธีสารฉบับนี้นอกจากจะครอบคลุมการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมหรือทรัพยากรชีวภาพไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ จุลินทรีย์ และส่วนประกอบของสิ่งมีชีวิต จากพิธีสารนี้ประเทศที่ลงนามและให้สัตยาบันนั้นก็เพื่อแสดงเจตนารมณ์ว่าจะมีส่วนร่วมในการดำเนินการให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมให้เป็นผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรเท่านั้น

โดยทั่วไปจะมีการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ (พืช สัตว์ จุลินทรีย์) เพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ หรือใช้ในอุตสาหกรรมอาหาร การเกษตร ยา หรือเครื่องสำอาง และยังครอบคลุมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ในการนำทรัพยากรชีวภาพนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ประเทศไทยได้ลงนามไปแล้ว และกำลังอยู่ในกระบวนการให้สัตยาบันอยู่ แต่ถึงแม้ประเทศไทยจะไม่ลงสัตยาบัน สมาชิก CBD กำหนดว่าถ้ามีการให้สัตยาบันในพิธีสารนี้แค่ 50 ประเทศ พิธีสารนี้จะมีผลใช้กับผู้ที่ยังไม่ได้ลงนามไปแล้วทันที

ถึงแม้พิธีสารนาโงยาบอกว่าจะให้สิทธิกับประเทศในการกำหนดกฎเกณฑ์ในการเข้าถึงทรัพยากรของแต่ละประเทศเอง ซึ่งอาจยังมีช่องโหว่ในการเข้าถึงทรัพยากรในประเทศไทย โดยเฉพาะการเข้ามาในรูปแบบของนักท่องเที่ยวแล้วสกัดดีเอ็นเอหรือสารพันธุกรรมและนำกลับไปใช้ประโยชน์ได้เลย ทำให้การอ้างสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพยากรท้องถิ่นเดิมนั้นสำคัญ ดังนั้น ก่อนการเปิดประเทศเข้าสู่ประชาคมอาเซียน (ASEAN COMMUNITY) หนึ่งในมาตรการเตรียมพร้อม นั่นคือเรื่องของการขึ้นทะเบียนทรัพยากรท้องถิ่น โดย อพ.สธ. ได้เชิญชวน อบต./เทศบาล ให้มาเข้าร่วมสนองพระราชดำริในเรื่องของงานสำรวจและจัดทำฐานทรัพยากรท้องถิ่น (ทรัพยากรกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรวัฒนธรรมและภูมิปัญญา) เพื่อบันทึกและขึ้นทะเบียนทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชนใน อบต. และเทศบาลนั้น ๆ เพื่อบันทึกความเป็นเจ้าของและมีสิทธิ์เจรจาต่อรองผลประโยชน์เนื่องจากการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของ ซึ่งงานสำรวจและจัดทำฐานทรัพยากรท้องถิ่นถือเป็นภาระหน้าที่ที่อบต. ต้องทราบในเรื่องข้อมูลเหล่านี้

ในปีงบประมาณ 2558 (ตุลาคม 2557 – กันยายน 2558) อพ.สธ. ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักพระราชวัง โดยดำเนินการต่อเนื่องจากปีงบประมาณที่ผ่านมา รวมทั้งการแนะนำและประสานงานกับหน่วยงานที่ร่วมสนองพระราชดำริถึงงบประมาณและการดำเนินงานในปี 2558 ให้เป็นไปตามกรอบแผนแม่บทระยะ 5 ปีที่ห้า (ตุลาคม 2554 – กันยายน 2559) ของ อพ.สธ. โดยเน้นในเรื่องการทำฐานทรัพยากรท้องถิ่น โดยประสานให้ อบต. และเทศบาล สามารถสมัครมาร่วมสนองพระราชดำริได้โดยตรงกับ อพ.สธ. และร่วมจัดทำโครงการฐานทรัพยากรท้องถิ่น นำไปสู่การจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรตำบลต่อไป

จากปี 2535 จนถึงปีงบประมาณ 2558 มีหน่วยงานที่เข้าร่วมสนองพระราชดำริ จำนวน 152 หน่วยงาน โดยในปีงบประมาณ 2558 มีจำนวนหน่วยงานที่เข้าร่วมสนองพระราชดำริ เพิ่มเติม จำนวน 9 หน่วยงาน ได้แก่ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, จังหวัดกระบี่, จังหวัดตาก, จังหวัดบึงกาฬ, จังหวัดสุพรรณบุรี, จังหวัดพังงา, มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ และ มูลนิธิฟื้นฟูทรัพยากรทะเลสยาม

จำนวนสมาชิกสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน 2,442 แห่ง และจำนวน อบต.และเทศบาล ตำบล 347 แห่ง